

Ч 900-А.С.

Ч 900-А.С.

258483.

Ч 900-А.С.

49
ЧУМАКЪ,

АБО

СМУТНІ ЧАСИ

УКРАЇНИ.

ПОЕМА

У ШІСТІХЪ ПІСНЯХЪ.

I.

ЧЕРНИГОВЪ.

Въ Типографіи Ильинскаго монастыря.

1864.

1709
2536*

V.N. Karazin Kharkiv National University

00827409

6

T

Ч - 900 - А.С.

ЧУМАКИ,

або

СМУТНІ ЧАСИ

УКРАЇНИ.

ПОЕМА

у шістьох пісняхъ,

співана

свідкомъ тихъ часівъ

столітнімъ чумакомъ

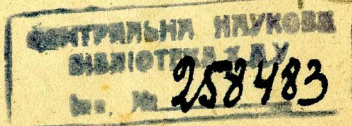
ИВАНОМЪ ЧУПРИНОЮ,

на ночлігахъ чумацькихъ,

у 1848 року,

А СПИСАНА

ХВИЛИМОНОМЪ ГАЛУЗЕНКОМЪ.

58
Проверено
ЦНБ 1939

PLATE

PLATE

PLATE

PLATE

PLATE

PLATE

PLATE

PLATE

PLATE

PLATE

PLATE

PLATE

25483

Оттакъ, Миколаю, Вкраїнські орлята
И веселять душу й серце зогрівають!
Оттакъ, Миколаю, руські соколята
То вголосъ, то зтиха матері співають!...

ШАШКЕВИЧЪ,

Галицький співака,
свойму побратимові,
посилаючи ёму свої пісні.

Относительно, Бабушкина, сына
И, вероятно, сына, и сына, сына
Относительно, сына, сына
То, вероятно, то, вероятно, то, вероятно
И, вероятно, сына, сына
И, вероятно, сына, сына
И, вероятно, сына, сына
И, вероятно, сына, сына

ЗАМІСТЬ ПРЕДМОВИ.

Україно, Україно,
Наша рідна мати!
Роспустила своїх дітокъ
По світу блукати.
Теть зъ кінця вь конецъ шмигляють—
Де-то їх немає!
Всякий вь поті неборака
Слави добуває!
Вь Петербурсі, на Кавказі,
Вь Москві, и вь Варшаві,
И вь Пелимі, и вь Камчатці,
И вь Криму немало...

Побратались зъ цілимъ світомъ,

А старої неньки

Не забули: на чужині

Гірко імъ, нудненько!

Якъ зійдуться де въ дорозі—

Тільки и розмови,

Що про тебе, наше сонце,

Квіте нашъ рожовий!

«Чи давно ти зъ України?

«Що тамъ чутко, брате?

«Якъ ся має старенькая

«Наша рідна мати?

«Гей, гукнімо голосненько:

«Може, десь сумує;

«Може, вона своїхъ дітокъ

«И звідсіль почує!»

Україно, Україно!

Голубонько наша!

Чи є въ світі що одъ тебе
И ліпше и краще?
Стрепенетця бідне серце,
Якъ тільки згадаю:
Поленувъ би я до тебе,
Та крилець не маю.
Довго жъ мині на чужині,
Якъ пташині въ клітці,
Довго жъ нудить білимъ світомъ
И зъ тугою битьця?
Бачъ, чуприна вже сивіє,
Дітки підростають,
И про рідну Україну
Слихомъ тільки знають.
Тамъ, на горі на високій,
Підъ гаємъ зеленимъ,
Стоїть хата батьківська
Зъ садочкомъ вишневимъ.
Є и поле кругъ хатини,
И лугъ надъ Десною...

На що жь тутъ ми літа тратимъ,

Въ . . . . . зъ журбою?

. . . . .

. . . . .

. . . . .

. . . . .

Україно, Україно!

Лебедонько біла!

На що ти насъ сиротами

По світу пустила?

Доки жь стріху солом'яну

Вітру розвівати,

Доки грукать въ вікониці—

Батьківскої хати?

Взявъ би жінку за рученьку,

Та й гайда до неньки

Черезъ гори, черезъ степи—

Та дітки маленьки!

Може, взяти їх на плечи

Силоньки не стане?

О, я бь нісь їх на край світу,

Не тільки вь Україну!

Та що жь потімь?... озоветця

Голубка, їх мати: —

Нічимь дітокь зодягати,

Нічимь годовати!

Пуста хата на подвірью,

Рундукь зацвівь мохомь,

Кілє зь тину розібрали

Сусіде потроху;

Садь вишневий, гай зелений —

Тільки пеньки всюди...

Безь хазяіна худоба

Плаче, кажуть люде,

Одсуну я кватирочку,

У віконце гляну:

По-підъ гаємъ зелененькимъ

Шляхъ иде въ Україну...

Любо мини на чужині

На той шляхъ глядіти,

Якъ на свою жінку—любку,

Якъ на квіти—діти.

Летять пташки зъ того краю—

Може, зъ України...

По-підъ хмарами чорніють,

Ледве—ледве видні.

Пташка божа по всімъ світу

Літає по волі;

Схоче—здійметця підъ небо,

Схоче—сяде въ полі.

Хто їй скаже: не сѣдай тамъ,

Не співай у бору?

Заспівала... слухать любо!

Полетіла вгору.

Чомъ же, чомъ на божімъ світі

Я не маю волі?

Моя воля зъ вітромъ въ полі
Десь шукає долі.
О, коли бъ я мавъ ту волю,
Що пташка... давно вже
Полетівъ би въ Україну,—
Та-ба, стій, небоже!

Україно, Україно!
Ажъ серце заграє,
Якъ хто міні на чужині
Тебе нагадає.
Пам'ятаю, й довго, довго
Буде міні въ тямку,
Якъ я, оттутъ протягнувши
Мою тяжку лямку,
И знудившись за тобою
Міжъ сіми скалами,
Кивавъ, разомъ зъ буйнимъ вітромъ,
До тебе п'ятами,

Манівцями, на східъ сонця,

И не озирався—

Все степами та степами,

Ажъ піть пробивався.

Отъ вона, голубка сиза!

Серденько трепеще;

Сонце сяє, вітеръ віє,

Дніпръ хвилями плеще,

Дніпръ широкий, Дніпръ глибокій,

. . . . .

. . . . .

. . . . .

Охъ, яка жъ ти старенька!

Якъ же ти змінилась!

Трудно взнати... давня сила,

Де жъ вона поділась?

. . . . .

. . . . .

. . . . .

. . . . .

Ставь на березі, дивлюся:
Мовъ инший свѣтъ бачу..
Туди руки простягаю,
И зъ радості плачу.

. . . . .
Були часи, тяжкі часи—

Бодай не вертались!—

Якъ широкі твої степи

Кров'ю заливались,

Якъ зъ кінця въ кінець шарпали

Тебе зліі люди!

Але то було давно вже,

Та більше й не буде.

Пронеслася чорна хмара,

Якъ не була звіку...

Теперъ тихо и поважно

Доживаєшъ віку.

Прихилила головоньку

На старість, слабенька,

До чорного Орла—друга,

Та й сидишъ тихенько,

Якъ у Бога за дверима!

А вінъ надъ тобою

Все літає та літає,

Мовъ братъ надъ сестрою!

Твою старість доглядає,

Дає тобі ради,

Ворогамъ твоімъ перечить

Тебе зневажати.

Твої діти—сиротини

Їго дітьми стали,

И гарцюють въ чистімъ полі,

Якъ першъ гарцєвали.

. . . . .

. . . . .

. . . . .

. . . . .

. . . . .

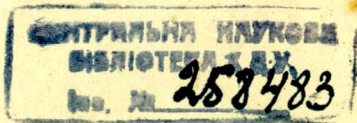
. . . . .

. . . . .

. . . . .

Годі, жінко, сумувати!

Утри свої слєзи.

Нехай лихо иде одъ насъ

На густі лози!

Сідай, любко, коло мене,

На лавці, близенько.

Співай мині українські

Пісеньки, серденько.

Нехай діти наши знають

Материну славу.

Заспівай намъ про Чигиринъ,

Про славу Пілтаву.

Заспівай, якъ козаченьки

Ляхивъ побивали,

Якъ рушали до Дунаю,

Славу добували...

Якъ сю славу поховали

Въ високій могилі,

Що стоить теперъ німою

Въ нашей Україні,

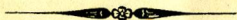
. . . . .

. . . . .

. . . . .
. . . . .
. . . . .

Де ті ділись люде?...
Заспівай же, моя зірко:
Серцю легше буде.

ПІСНЯ ПЕРВА.

RECEIVED

I.

ТЕПЕРЬ И КОЛИСЬ.

Коло гаю, на долині
Чумаки ночують;
Варять кулішъ на вечерю,
Гомонять, жартують,
Та згадують про далекий
Кримъ зъ Бакчисараемъ;
А воли їхъ круторогі
Пасутця підъ гаємъ.
Світить місяць повний, ясний;
Зіроньки сияють.
Змовкло поле, тільки въ лісі
Солов'ї співають.

«Бери кобзу, дідусеньку,
Співай зъ соловейкомъ:
Поки кулішъ изваритця,
Ми слухать раденьки». —

Обізвався чумакъ старий,
Якъ лебедикъ білий:
«Добре — каже, — чумаченьки,
Товариши милі!
Досить пісень вамъ наспівавъ
То въ полі, то въ гаю,
На ночлігахъ нашихъ зъ Криму —
Ще разъ заспіваю.
Заспіваю довгу пісню
Про нашу Україну,
Що бъ було вамъ чимъ згадати
Чумака Чуприну.
Сто літъ мої сами скажуть
Изъ старої кліті,

Що багацько чувъ я й бачивъ

На білому світі...

Бувъ козакомъ—запорожцемъ

Въ молодні години;

Перепливавъ Дніпръ широкий

И Дунайські води;

Бувъ полковимъ асауломъ

Въ Гайдамацькімъ війську;

Бачивъ якъ Січъ забирали

Нашу запорізьку;

Бувъ куреннимъ отаманомъ

У Буджацькімъ краю;

Перевозивъ Царя—батька

Зъ Гладкимъ по Дунаю...

И отъ уже стількі роківъ

Чумакую зъ вами.

Ледве ноги волочу вже

Теперь за возами!

Старість сили розвіяла

По чистому полю,

Гне до землі головоньку,
Якъ вітеръ тополю.
Та и часъ би вже на покій:
Попрацёвавъ досить!
Душа ние въ старімъ тілі,
И воленьки просить.
Се остання моя пісня
Буде на сімъ світі...
Послухайте жъ її щиро,
Други мої, діти!»

Бере кобзу Йванъ Чуприна,
На пенекъ сідає;
А кругъ ёго чумаченьки—
И все затихає.

Чорна хмара одъ заходу
Небо покриває.
Україна плаче, тужить,
Що долі не має.

Вражі Ляхи усі шляхи,
Мовъ сарана, вкрили;
Верховодять на Вкраїні,
Якъ зможуть їхъ сили.
Чванна шляхта по городахъ,
По селахъ гайсає;
Пье, гуляє, що де зуздрить,
Собі загібає;
Бідний народъ український
Нівечить, якъ хоче;
Бье, мордує, божевільна,
Ще собі й регоче.
И козаки, и жінки їхъ,
И діти, и хати—
Все її—що хоче, робить...
И треба мовчати!
Церкви божі у жидівськихъ
Рукахъ, на продажі...
Нема справи, нема кари
На голови вражі!

Нема кому боронити
Козацької волі!

Були колись великі—

Полягали вь полі!

Нема *Павла Наливайки*:

У Варшаві ёго

Вь бику міднімъ изжарили

Катюги живого.

Конашевичъ—Сагайдачний,

Сокіль бистроокій,

Що колотивъ не разъ Туркамъ

И Татарамъ боки,

. . . . .

. . . . .

А Ляшенькамъ—добувався

До самого серця...

И вінъ спочивъ, голубъ сизий!

Хто ёго не знає?

И теперъ про ёго славу
Намъ кобзарь співає.

Нема й *Тараса Трясими*,

Що цілий станъ ляцкий

Розбивъ, стоптавъ и потопивъ

Хвацько, поковацьки.

Знає про те *Альта й Трубежъ*,

Та темна нічъ—мати,

Що *Тарасовою* въ людяхъ

Зоветця не въ жарті!

Нема й нашого *Павлюги*...

Ляхи доканали:

Кожу зъ голови зідрали,

Полови напхали!

И *Степана Остряниці*

Давно вже немає!

Їго душа десь у небі
Янголомъ витає.
Бо ратовавъ віру й права
И Вкраїну нашу;
...
И примусивъ зраднихъ Ляхівъ
Просить миру зъ нами.
Хрестъ, евангелле святее
Грішними устами
Цілювали, присягались
Душею и тіломъ,
Що вже зъ нами, козаками,
И словомъ и діломъ,
Будуть жить, якъ браття рідні,
Якъ сусіде щирі,—
И ствердили ляцьке слово
На ляцькімъ папірі...
Не вбачила Україна
Землі підъ собою

Одъ радості!... Гетьманъ скаче

Въ Канівъ зъ старшиною...

Але Ляхи не дрімали;

Тількі що зачули—

И присягу святу й слово

Шляхетне забули.

Сами заразъ до Канёва

Ярами, гаями,

Якъ розбійники неситі,

Шмигъ за козаками.

За стінами монастиря

Въ байракахъ тулились...

И напали тамъ на нашихъ,

Якъ тиі молились.

И схопили Остряницю

И старшинъ багацько.

Не спасла їхъ церква божа,

Одвага козацька!

И въ Варшаву повезли їхъ,

Въ кайдани закутихъ.

Богу душу тамъ оддали
Въ мукахъ тяжкихъ, лютихъ,
Якихъ наветь саме пекло
Вигадать не зможе...
Правосудний Боже?
Руки, ноги імъ трощили,
Кожу зъ живихъ драли,
И по колесу сердешнимъ
Жили витягали,
И кип'ячею смолою
Обливали голихъ,
И залізними кігтами
Тіло їхъ пороли...
И жінки їхъ ті жъ терпіли
Пекельні муки:
Іхъ шпигали, мордовали
Катівські руки.
А дітки їхъ дрібнесенькі,
Янголятка божі,

Що повзали тут ажъ, въ крові,
По батьківській кожі—
На залізнихъ їхъ драбинкахъ
Пекли, якъ ягнятокъ,
И уголле роздували
Косами їхъ матокъ!!!
О, чому васъ грімъ небесний
Не спаливъ, поганихъ,
Якъ ви мучили на світі
Нашихъ предківъ славнихъ!
И Богдана Хмельницького,
Батька України,
Нема, нема... Вічна слава
Твоїй гетьманщині!
Ото Гетьманъ бувъ правдивий
Голова козацька!
Якъ орелъ ширококрилий,
Якъ вітеръ, зненацька

Налітавъ на військо враже,
Розсипавъ у полі,
Гнавъ бивъ, топивъ, поки добувъ
Козацької волі.
Вінъ виволікъ Україну
Зъ глибокої ями,
Де Ляхи живцемъ її вже
Були закопали,
И поставивъ ріднесеньку
На широкімъ полю;
Давъ їй права, силу, славу,
И волю и долю.
Серце грає, якъ згадає:
На воронімъ коню
Гетьманъ скаче зъ булавою
Передъ старшиною;
Отamani, асаули
Зъ військомъ за гетьманомъ..
«Брешешъ, Ляше: по Случъ наше,
«И не ти намъ паномъ»!—

Одпочила рідна мати,

Наша Україна;

Зацвіла, зачервонила,

Якъ въ лузі калина.

Козаченьки зъ Москалями

Побратались щиро:

Одинъ батько, одна мати,

Одна свята віра.

Роспалася Україна

На дві половини:

Дніпръ широкий розбивъ її

На дві України.

Брати братівъ не визнавали...

Знову Ляхъ гуляє,

И козацькими кістями

Поле засіває...

Чумаць замовкъ, кобзу стиснувъ

Сухою рукою.

Ніби серце зацімло;

Поникъ головою.

Знову піднявъ старі очі,

Рукавомъ втеръ слёзи,

Сивий усъ пригладивъ мовчки,

И грає на кобзі.

II.

НІЧЪ ВЪ ЧИГИРИНІ.

На дзвониці чигиринській

Пробило півночи.

Сумно, темно наоколо,

Хочъ стріль тобі въ очи.

Змовкь Чигиринъ, якъ могила,

Що зъ вітромъ гомонить—

Хочъ ніхто її не чує,

Слова не проронить.

Не проронить... а прислухайсь

Серцемъ, не ушами,

Якъ та травка дише—стогне,

Якими слізами

Що вечора и що ранку,
Ніби-то росюю,
Вмиваєця, кропить землю
Облитую кровью,
Та хитає головою,
Тількі що не каже:
Часъ, Создателю, оддячить
За всі кривди наши!...

Може, людямъ легше буде,
Одпочинуть трохи.
Може, лихо присплять збоку,
Коли дадуть блохи,
А гіршъ думи, ті, що вьн сердце
Вціпились одъ ранку,
И огненними кігтями
Скребуть безъ устанку!
Усе спить... хиба де часомъ
Зъ ланцюгомъ на шиі,

Сумно, зъ нудьги, на все місто

Собака завие;

Або хтось, якъ би хто різавъ

Ёго, яко мога,

Крикне: гвалтъ! ратуйте, люде,

Хто вірує въ Бога!

И зновъ тихо, и зновъ сумно;

На небі ні зірки.

Зъ-за чорної місяць тучи

Ледве гляне тільки,

И хова за темну хмару

Свое біле лице:

Якъ би соромъ було ёму

Теперь и дивитьця

На Чигиринъ, що такъ дуже

Вороги змінили,

На високий кругъ ёго

Козацькі могили,

На будинокъ монастирський,

Що, піднявши въ хмарн

Свою голову святую,
Просить вь Бога кари...
Вь тїмь будинці видно світло
У однімь віконці,
Якь би зірка виглядала
Зимою вь полонці:
Може, лампа передь Спасомь?
Може, чернець сивий
Псалтирь чита, зове Бога
На судь справедливий—
За рідную Україну,
За святую віру,
Що Ляхи ногами топчуть
Безь кари, не вьміру?
Ні, тамь разомь у віконце
Виглянуло двоє.
Що жь такь пізно? видно, сонь їхъ
Не бере обоїхъ.
Одинъ старий, дуже сивий,
Тихий и поважный;

Другий—літь середніх, дужий,
Плечистий, одважний;
Чорні кудри коло шиї
Крутятця, якъ стружка:
То—игумень монастиря¹,
А то—ёго служба.
Сидять рядомъ, мовъ братъ зъ братомъ,
За столомъ дубовимъ;
Щось малюють на аркушу
Паперу шкурковимъ.
Може, господни молитви
Компонують разомъ:
Въ нихъ спасення Україні
Молять передъ Спасомъ?

---

¹. Архимандритъ Мелхиседекъ Яворській, що недавно передъ сімъ бувъ у тяжкій неволі у Ляхівъ; а потімъ, якъ розігнали гайдамаківъ, Ляхи посадили ёго на кілъ, разомъ зъ другими ченцями. Отъ що!—Грамота ёго до Січи зоветця у народі золотою.

Глянь, якіі золоті

Тамъ литери сяють!

Мовъ зъ Євангелля святого

Вони витинають.

Отъ, игумень підписався

Одинъ наостатку.

Прочитай, коли письменний,

Коли вчивъ Граматку.

Де тобі читати знати

Темному небозі?

Мене мати тільки вчила

Гратъ собі на кобзі.

Хочъ послухаймо, якъ стануть

Вони вже читати:

Може, дещо второпаемъ

Зъ десятого въ п'яте.

Чуєш? Грамота до Січи,

И до всього миру

Православного, щобъ стали

За святую віру.

О, да якъ же красно дуже!

Серце такъ и рветця.

Козакъ вікъ би не заплакавъ,

А тутъ слёза ллетця.

Прочитали. Взявъ игумень,

Зложивъ... «Ні, небоже!

Зачекаймо ще хочъ трохи,

Ще скількі днівъ, може»... —

«Ще скількі днівъ?... а тимъ часомъ —

Ему служка каже:

Скількі божого народу

За віру поляже!

Скількі церквей димомъ пійде

Одъ земли до неба!

Чи ще жъ мало зъ насъ глумились?

Чи ще більше треба?

Уняти — супостати

Клюють рідъ нашъ славний,

Народъ вольний, народъ божий,

Народъ православний.

Скільки нашихъ—вже не наши,
Одъ віри одпали,
Не винесли мукъ катівськихъ,
Католики стали,
И забули нашу мову,
Дідівъ нашихъ справу,
И темнять передъ всімъ світомъ
Нашу добру славу!
Католики полосують,
Топчуть насъ ногами;
Жиди наветь—и та погань
Орудє нами...
Тамъ попівъ, ченцівъ катують,
На уголляхъ жарять,
Роспинають на дзвоничяхъ,
Батогами парять,
Прив'язують къ хвостамъ кіньськимъ,
По степахъ гаяють,
Собаками, якъ тихъ зайцівъ,
Травлять, обдирають...

Тамъ мирянъ въ болото топчуть,

Бьють, ріжуть, мордують,

Палять, нівечять, якъ хочуть,

Такъ собі й глузують...

Наветь мертвымъ въ сирій землі

Немає покою:

Зъ могиль трупи виривають,

Кидають по полю—

Що бъ вовки їхъ кістки гризли,

Якъ вони живому

Гризуть тіло, гризуть душу

Старому й малому.

А ти кажешъ: ще скільки днівъ!

Подивись кругъ себе:

Що дітця? нема кари

На землі й на небі!

Ти самъ давно жъ, святий отче,

Мученикъ правдивий,

Давно жъ вийшовъ, батьку рідний,

Зъ рукъ їхъ нечетивихъ?

Скільки років ти погибавъ
Въ турмі на чужині?
Хто визволивъ тебе зъ лиха?
Чи забувъ ти, чи ні?
А дежъ вінъ? де Харько сотникъ,
Зъ ёго козаками,
Що зненацька, якъ грімъ божий,
На Ляхівъ напали?
Може, згадять?»...— «О, не згадуй,
Друже Залізничче!
И теперъ що дня, що ночі
Мое серце плаче»...---
«Ні, згадаю. Въ Жаботині
Арканомъ піймали,
И голову козацькую
У стані одтяли...
Отъ якъ!... Бачишь, нема кому
За насъ заступитись,
Такъ ми сами головами
Будемъ боронитись.

Православная цариця

За насъ була стала;

До короля зъ Петербурха

Листи написала...

Король злякавсь, зібравъ свою

Навіснүю раду;

Хотівъ зъ нами поєднати

Оглашенну шляхту;

Але»... — «Стій, стій! глянь, Максиме,

Чи то місяць сходить,

Чи зновъ пожаръ, може, въ місті,

Чи хто зъ огнемъ ходить?»...

Весь Чигиринъ світломъ сяє,

И гай и болонне;

Усе разомъ видно стало,

Якъ би на лодоні.

Глядять въ вікно: нема огню,

Ні диму, здаєця.

Якись галась, якись гомінъ

Здалека несетця...

«Ага! дивись, святий отче!

Онъ, коло байраку,

Бачъ, хвитилі якъ палають...

Чи вгадавъ, мій батьку?

Чи вже, може, и вгадати

Не хватає сили?

Сонце зійде, и освітить

Свіжіи могили.

А що жъ? довго ще чекати,

Скажешъ, треба мовчки?

Ті хвитилі, що палають—

То козацькі дочки!!!¹

Ні, не витерплю вже більше,

Хочъ гнівись на мене!

---

¹. Такъ мучили Ляхи нашихъ козаківъ и козачокъ: піднимуть було руки вгору, прив'язують проміжъ нихъ сухий кий, обкручений соломою, обливою смолою, тай запалять кий зверху, и бідного мученика водять такъ було по улицахъ, поки душа держатиметця въ тілі.

Зберу своїхъ: стопчу, спалю

Ляцтво навижене.

Не перший разъ, не останній

Такий глумъ и кари...

О, се гірше, святий отче,

Якъ чума й пожари»!—

И вже зъ хати мавъ біжати

Служка; але ёго

Схопивъ за рукавъ игумень...

«Стій, каже, для Бога!

Куди біжишъ, нерозумний?

Що зможешъ єдиний?

Ще до світу монастыръ нашъ

Весь ляже въ руїни.

Зъ усіхъ кінцівъ запалає

И Чигиринъ гожий,

Якъ ті дочки козацькіи,

Мучениці божі.

Отъ що тільки твоя буйна

Голова добуде,

Коли зъ огню та вь поломьє

Такъ кидатись буде!

Противъ сили треба сила—

Де жъ намъ її взяти?

Будемъ Господу молитись,

И ёго прохати.

Коли вінъ намъ не поможе,

То люде й байдуже!

Видно, ёго святу волю

Прогнівпли дуже». —

И обидва наколіна

Пали, ниць схилились

Передъ образомъ, и щиро,

Щиро помолились.

И на серці легше стало.

Зновъ кругомъ стемніло:

Знать катюги вдоводнились,

Хвитилі згоріли.

Тількі гомінъ, сміхъ далекий

Довго було чутко.

Довго въ келлі розмовляли

Игумень и служба.

«Не одмовляй, святий отче:

Добре буде, може.

Січъ я знаю—я тамъ вирісь:—

Вона допоможе.

Годі сидіть, годі глядіть

На кровъ на пожари!

Доки жъ терпіть тяжкі мукі,

Пекельні кари?

Давай грамоту до Січи.

Я готовъ въ дорогу.

Запорожці стануть за насъ,

А ти—молись Богу». —

Довго, довго, утонувши

Въ сердечні думи,

Святий отець сидівъ мовчки,

Нерухомий, сумний:

Видно, зъ серцемъ ще боровся,

Не знавъ, що почати.

Піднявсь... здихнувъ тяжко, тяжко,

Та й ставъ промовляти:

«Заклікочуть по Україні

Зновъ криваві ріки;

Але що жъ робити мусишъ?

Боже нашъ великий!

Знать, така вже твоя воля.

Змилуйся жъ надъ нами!

Польща гине часъ за часомъ

Зъ своїми панами;

Сама себе зрадна губить...

Незгоди сеймові

Скоро, скоро розшарпають

Іі въ кінець знову.

Скоро сама у могилу

Зложить свої кості.

И для того злитця теперъ

Зъ останнієї злості.

Нема сили її вняти,

Волею не хоче.

Сама себе въ пельку пхає,

Заплющивши очи.

Коверзують королями

Магнати и шляхта;

Не позволямъ! репетує

И кунтушъ и плахта.

Обізвався Понятовський...

Що жъ? сто конхведерацій

Противъ ёго зашуміло,

И пішли поганці

Ніби волі и закону

Шукать оборони—

И отъ, топчуть людські й божі

Права и закони!

Серце болить, якъ поглянешъ,

Страхъ туманить мислі:

Ллетця кровъ, палають села

До Дніпра одъ Висли!

Сину, правду ти говоришь:

За криваву справу

Чась намъ Польщі вже згадати

Хмелницького славу.

Иди жъ въ Січъ до запорожцівъ,

Будь їхъ отаманомъ,

И веди їхъ на безбожнихъ

Ляхівъ цілимъ станомъ.

Не ченцемъ тобі тулятись,

Не въ келлі сидіти;

А зъ палашемъ въ чистімъ полі

Ворогівъ губити.

И азъ грішний, рабъ Господень,

Тебе розрішаю,

И на брань за Україну

Самъ благословляю.

Ратуй сину, нашу матіръ

И віру и права!

Нехай тебе всюди веде

Побіда и слава»!

И Залізникъ игумену
Въ ноги поклонився;
Взявъ грамоту изъ рукъ ёго,
Ставъ, перехрестився.
Козакові нема чого
Думати—гадати:
Кінь на дворі, нічъ темная—
Чого довго ждати?
Ще до світу вінъ далеко
Буде на просторі;
А тамъ—браття запорожці...
Горе Ляхамъ, горе!...

III.

МАКСИМЪ ЗАЛІЗНЯКЪ.

Зашуміло Запоріжже,
Якъ въ пасіці пчоли.
Висипали козаченьки
На широке поле.
«Идемъ, хлопці, ратовати
Україну нашу!
Идемъ Польщу руйновати!
Заваримо кашу,
Та накормимъ вражихъ Ляхівъ,
Що бъ більшъ не хотіли.
Бачъ, неситі: своє ззіли,
Чуже захопили!

За Дніпръ, браття! до Чигрина!

Веди, Залізняка!»!—

И Залізняка, якъ отаманъ,

Передъ військомъ скаче,

И грамоту *золотую*

Голосно читає.

Все замовкло. Вітеръ ёго

Кудри розвіває.

Очи горять, якъ уголле,

Шабля блищить збоку.

Козакъ иде—земля гуде.

Любо серцю й оку!

Де жъ старшина запорізька,

Що невидно її?

Де кошевий отаманъ їхъ?

Де їхъ куренний?

Асаулівъ, ні сотниківъ

Въ вічи не побачить:

Тільки сироме все проста
Підъ гаємъ маячить,
И шаблюками махає
Въ степу підъ затишкомъ.
Чи не дали вони тягу
Одъ старшини нишкомъ?
Такъ, Залізникъ добре знавъ, що
Безъ волі цариці
Кошевий не вийде въ поле
За свої границі,
Що старшини не підмовить
Послухатись ёго,
И грамота золотая
Не вдіє нічого...
Хочъ за рідну Україну
Всі вони готові
И голови положити
Безъ всякій намови;
Але на таке бачъ діло,
Яке піднять здільна

Тільки голова гаряча,

Буйна, своєвільна,

Та, що чує себе дуже,

И на все готова

И на добрее й на злее,

Якъ Залізнякова—

Січъ не стане; намовляти—

Діло зопсовати.

И затимъ-то лишъ сирому—

Зачавъ піджигати.

Обійшовъ все запоріжже

Крадькома, зненацька—

И голова запалала

Одважна козацька.

Зъ усіхъ кінцівъ козаченьки

На берегъ Дніпровий

Зліталися, якъ та галичъ,

Въ степу, край дуброви.

Стрепенувсь Максимъ Залізнякъ;

Душа ёго грала.

«Теперь—шепче—вража шляхта

Зъ душами пропала!

Стількі війська, та якого жь!

Більшъ міні й не треба.

Запалю такеє пекло,

Що жахнетця й небо!

Але—каже—мушу гінця

Въ Чигиринъ послати,

Що бь тамъ нашимъ дати знати,

Коли насъ чекати.

Хто зъ васъ, хлопці, на сю справу

Визветця»?...—«Я, дядьку!»!—

Гукнувъ козакъ молоденький,

Знявши ёму шапку.

«Добре, Йване! хвацько, брате!

Люблю за обичай!

Міні давно сподобався

Твій козацький звичай.

Рушай чимъ—дужъ до Чигрина.

Въ монастирі, слухай,

Тамъ—спитайся игумена,

Та ёму на уxo,

Такъ, що бъ и стіни не чули,

Не тільки їхъ—мосці,

Шепни, що все запоріжже

Йде до ёго въ гості.

Тільки хутчій, мій голубе!

Назадъ не вертайся,

И якъ дружківъ на весілле,

Тамъ насъ дожидайся». —

Ще щось про день Маковія

Промовивъ негладко;

Давъ дуката на дорогу —

Звичайно, якъ дядько.

Козакъ хлиснувъ нагайкою

Коня вороного,

Та й бувъ такий... Тільки знялась

Курява одъ ёго.

Довго вітеръ крутивъ стовпомъ

Пісокъ по дорозі.

Довго мати поглядала

На поле крізь слезы.

IV.

ГОНЕЦЬ.

Чорна хмара одъ заходу

Небо покриває.

Вітеръ буйний въ Дніпрі хвилі

Горами здимає.

Шумить, гуде погонька

Кругомъ; блискавиця

Такъ и поре чорну хмару,

Ажъ страшно дивитьця.

Козакъ іде по берегу

На воронімъ коню.

Шабля збоку, а рушниця

Зъ списомъ за спиною.

Знать, здалека козаченько?

И въ такую пору!

Кінь весь въ піні, а вінъ ёго

Штурха, що бь бігъ вгору.

Поспішай же, мій голубе:

Бачъ, якеє лихо!

Світу божого не видно.

Тільки въ хаті тихо.

Може, жде тамъ чорнобрива

Свого козаченька;

Тужить, руки білі ломить,

Що нема серденька.

Ставъ въ стремена козакъ жвавий,

Поле оглядає.

«Ще верстовъ зь пять до Чигрина».

Собі промовляє.

Ажъ зиркъ... що жъ то за манія?

Очамъ не йме віри:

Виїжджають зъ-за дуброви.

Верхами жовніри,

Та нагайками, прокляті,

Куди жъ отце въ ката?

Женуть козаківъ, козачокъ,

Мовъ до бойні стадо.

Може, топить у Тясмині,

Такъ собі, для сміху?

Може, вішать по дуброві,

Шляхті на потіху?

Може, травить собаками?

Що то імъ зашкодить?

Ляхъ панує, Ляхъ катує,

Хто ёму не вгодить.

А ті—ледве тягнуть ноги,

Та мусять біжати;

Піть кривавий ллетця зъ шкури—

Нагайка не жарті!

Задрижавъ нашъ запорожець;

Серце заніміло.

«О, бодай васъ, супостатівъ,
Громомъ всіхъ побило»!
Ще проїхавъ верстовъ зо дві;
Дуброву минає.
Вітеръ гуде, пісокъ крутить,
Очи засинає.
Ажъ ось... чує, по дорозі
Торохтять колеса...
Ого! ксєндза мордатого,
Мовъ лисого біса,
Везуть паробки Українські;
А вінъ знай їхъ лає,
Та гарапникомъ по спинахъ,
Якъ коней, шмагає.
Стиснувъ шаблю козакъ міцно,
Витаращивъ очи.
«Що бъ ти лопнувъ, гадівъ сину,
Попихачъ жоночий!
Отъ якъ Ляхи нашу браттю
Шанують безъ міри!

Стійте жъ, стійте! доберемся —

Й до васъ, бузувіри»!

Сумно їхавъ козакъ въ полі

Чигиринськимъ шляхомъ;

Тяжко серцю, душа рветця

Поміратись зъ Ляхомъ.

«О, ще, може, въ Чигирині

И не те побачимъ!

Постривайте, вже не довго:

За все вамъ оддячимъ»!

А тимъ часомъ що разъ моцній

Хуртовина злитця.

Грімъ гуркоче, палить очи

Въ хмарахъ блискавиця.

Отъ, назустрічъ козакові

Трійка зъ дзвінкомъ котить:

Двое Ляхівъ лежать бокомъ,

Трейтій коней гонить.

«Пречъ зъ дороги! геть, псявіро!

Чуешъ, вражий сину»? —

— «Еге»! — козакъ собі на вмі,

Та й стиснувъ ружину.

А якъ тільки порівнявся,

Батігъ свиснувъ въ ухо...

Козакъ нагнувся, кінь одшатнувся...

«Стривай же, псяюхо»!

Та ратищемъ довгимъ въ плечи

То пана, то слугу.

Вискочили. «Лапай ёго!

Повісимъ падлюгу»!

Обступили козаченька.

Тебе вб'ємо, враже,

И за тебе перше село

Трупами поляже.

Злізай зъ коня, а то шабля

Скришить, якъ цибулю»... —

— «Овва! стягни, коли зможешъ»! —

Та й показавъ... дулю.

«Шельмо! чортова чуприно»!

Ляхи залящали;

И палаши надъ козакомъ,
Якъ шкло, заблищали.
Стрепенувся козакъ въ сідлі,
Списомъ такъ и пише;
Всіхъ ворогівъ вже положивъ,
Та й самъ ледве дише;
Козацькою головою
На ділъ похилився,
Зъ вороного кониченька
На землю звалився...

Всі четверо лежать разомъ,
Сціпившись руками,
Мовъ приятелі сердечні,
Мовъ разомъ гуляли.
Страшно глядять мертвихъ очи;
Кровъ зъ ранъ червоніє.
Унялася завирюха,
Тількі вітеръ віє,

Тільки хмари ходять въ небі,
Тільки дощикъ дрібний
Полоще їхъ чорні рани,
Мовъ би братікъ рідний.
Полощи їхъ, дрібний дощикъ,
Хмароньки слізами:
Бо нема кому й поплакати
Надъ їхъ головами!

V.

ГАННУСЯ.

«Що ти кажешъ, моя доню?

И козакъ зъ Ляхами?»—

—«Такъ, таточку! Я бачила—

Своїми очами.

Недалеко, край дороги,

Оттамъ... и здається,

Вінъ ще дише, козаченько,

И серденько бьетця».—

—«Гай—гай!—батько загомонівъ:

Лихо намъ зъ Ляхами!

Що день, що нічъ не долічимося

Чимало міжъ нами.

Чи то кара яка божя,

Чи така вже доля?

Чи то наше безталанне?

А все божя воля!

Але, видно, запорожець

Молодець невроку:

Трохъ положивъ супостатівъ,

Та й самъ полігъ збоку.

Ходімъ хутчій». — Взявши клоччя

И рушникъ зъ кілочка,

Та ще де—що, вийшли зъ хати

И батько и дочка.

Нема дощу, нема вітру,

Якъ би й не бувало.

Все замовкло на нічъ въ полі,

Тихо, любо стало.

Місяць світить, якъ каганець,

Зірки такъ и сяють

Середъ неба блакитного,

И въ Дніпрі нирають.

Після бури красно всюди,

Ажъ дивитись мило.

Серце мліє, чогось ние,

Кудись би летіло;

А не тямить само себе,

Якъ мала дитина...

Чогось хоче, чогось нудить —

Лихая година!

О, якъ би на божімъ світі

Добре було жити,

Коли бъ ми не вчились собі

Лихо ворожити!

Люде пекло зъ сёго раю

Роблять собі здуру...

На що? про що? хто їхъ знає!

Така вже натура!

«Сюди, тату! осьде вони!

Що імъ було треба?» —

Глядить батько; глядить дочка,
Глядить місяць зъ неба...
Ляхи давно околили;
Козакъ молоденький
Ніби дише, мій соколикъ,
И бьєтця серденько.
Обмивъ дощикъ кровъ козацьку.
Коло ёго стали;
Клоччемъ раны заложили,
Рушникомъ звязали.
Бере батько трупъ ще теплий,
На плечи складає;
Несе полемъ въ свою хату;
Дочка помагає.
Пришли; въ постіль положили...
Може, ще очнетця!
Полізъ батько на пілъ спати,
А донька... здаєтця,
Цілу нічку козаченька
Буде доглядати:

Вона ёму рідна сестра,

Вона—батько й мати.

Сіла мовчки биля ёго;

Глядить... молоденький,

Чорнобривий, уродливий,

Гарний, чопурненький...

Очи карі вліпила

Въ ёго личко гоже...

Серце ние, бьетця дуже...

Ратуй ёго, Боже!

О півночи козакъ очи

Одкривъ... розглядає...

Чи то мара яка злудна?

Самъ не розгадає.

Чи то справді коло ёго,

Якъ квіточка въ маю,

Якъ агідка червоная,

Якъ янголь изъ раю—

Дівчинонька молоденька

На коліна пала

Передъ образомъ, и білі

Ручки заламала?

Коралёві губки шепчуть

Молитву до Бога...

Запевно, то за козака,

За душеньку ёго.

Руса коса до пояса,

Якъ зірочки очки,

Зъ плічокъ білихъ, якъ любайстеръ,

Спустилась сорочка.

Глядить козакъ, самъ не знає,

Що чинити має...

Не притямить, що зъ нимъ, де вінъ?

Очи протирає...

Ага! згадавъ! се десь въ небі

(Аже вінъ убитий)

Ёго душа бачить чари,

Якихъ нема въ світі...

Може, годі, чумаченьки?

Може, вась я знудивъ?

Пісня довга, нема кінця,

Не знаю, чи й буде.

Чумакъ старий, якъ згадає

Молоді літа,

Та якъ зачне розмовляти—

Не вмовкь би й до світа.

Бо є йому на старості,

О, є що згадати!

Старе серце молодіє,

И думи крилаті

Надъ сивою головою

Роями снуютьця,

И слізоньки гарячі

На бороду ллютьця—

Якъ згадаю давні часи,

Що вже миновали,

Якъ у нашій Україні

Ляхи пановали.

Теперь не те: тихо, люблю

Одъ краю до краю!

Чумаць іде, не боїтця

И посередъ гаю.

Ніхто ёго не зачепить,

Ще зверне зъ дороги;

Иде собі співаючи,

Поки носять ноги.

Але часъ намъ одпочинуть,

Сонъ очи сміжає.

Досі кулішъ переваривсь;

Огонь погасає.

Несить, хлопці, сюди казанъ

И ті паляниці;

Та чи нема ще хочъ трохи

Гарілки въ барильці?

Треба бъ горло промочити:

Щось все засихає.

Давай хутчій... оттакъ... буль—буль

Душа міру знає.

А вже пісню на ночлізі

Иншимъ доспіваю.

Чи вгадали, що я отце

Про себе співаю?

Той козакъ, гонецъ изъ Січи—

То я, побожуся;

А дівчина—чарівниця—

То моя Ганнуся.

